

אסירים פלסטינים בין הקהילה לפרט - מבט מבפנים

עביר בכר

מאבקם של האסירים הפלסטינים בישראל מאז 1967, הביא את הנהלת בתי הסוהר להכיר בהם כקבוצה בעלת מעמד פוליטי ייחודי, הנבדלת מהאסירים הפליליים. כמו כן מכירה ההנהלה בזכותם לניהול עצמי בבית הסוהר, שבא לידי ביטוי בחלוקתם לפי השתייכות פוליטית-ארגונית ואף בהכרה בנציגות מטעמם הנושאת ונותנת בענייני היום-יום בבית הסוהר. כך צמחה לה במהלך השנים תנועת אסירים מגובשת, שלה מנגנון קבלת החלטות וקביעת סדרי עדיפויות. החמרה מיוחדת בתנאי הכליאה עוררה תגובה קולקטיבית מצד האסירים, שלרוב נשאה פרי, והובילה לשיפור רווחתם בבית הסוהר הישראלי.

ואולם, בצד היתרונות שניתן למנות להכרה בעקרון הניהול העצמי בקרב האסירים הפלסטינים ולפעולתם כקולקטיב, ישנם גם חסרונות. אורח החיים הקולקטיבי בבית הסוהר אינו מאפשר לאסיר הבודד לבחור שלא להשתייך לארגון כלשהו, וההשתייכות הקולקטיבית מהווה צידוק, מצד מערכת המשפט, לפגיעה בזכויות או בהטבות הפרטניות של האסירים הפלסטינים בישראל.

המאמר יעסוק במלכוד שבו נמצא האסיר הפלסטיני בישראל, המבקש לקבל הטבה או לממש זכות ביחס לתנאי מאסרו, ואשר נדרש לערער על כלל הסממנים המאפיינים את הקבוצה שעמה הוא נמנה - מרצון או שלא מרצון - ואשר הקנו לה עד כה מעמד פוליטי נבדל (בידיעה מלאה של הנהלת בתי הסוהר, ובמידה מסוימת אף ביוזמתה), כתנאי לקבלת ההטבה או למימוש הזכות. כן יעסוק המאמר בקצרה במגמה החדשה של פנייה מוגברת של אסירים פלסטינים ביטחוניים אל האפיק המשפטי האינדיבידואלי, חרף המלכוד האמור. פניות אלה לערכאות, ייטען במאמר, באות נוכח היחלשות כוחה הפוליטי-הקולקטיבי של תנועת האסירים הפלסטינים בישראל, ואף מגבירות את היחלשותה.

מבוא

כליאתם של פלסטינים מאחורי סורג ובריח בישראל נהפכה, מנקודת מבטם של הפלסטינים, לאחד מהסממנים הבולטים ביותר של מאבקם לשחרור לאומי. נתוני המרכז לענייני אסירים ומועדון האסיר הפלסטיני לשנת 2016 מראים, כי מאז כיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה בשנת 1967 נכנסו המוני פלסטינים לבתי הסוהר.¹ אסירים החשודים בביצוע עבירות כנגד ביטחון המדינה מסווגים בבית

הסוהר כאסירים ביטחוניים. על פי נתוני שירות בתי הסוהר, נכון לשנת 2016 היוו אסירים אלה כ-30% מכלל האסירים בבתי הסוהר בישראל.² רובם המכריע של האסירים המסווגים כביטחוניים בישראל הוא פלסטיני.³

תפיסתם של האסירים הפלסטינים את עצמם ותפיסתם של בני עמם אותם היא פוליטית ביסודה.⁴ מרבית העם הפלסטיני רואה בהם חיילים במאבק הצודק כנגד ישראל לשחרור מהכיבוש ולהקמת מדינה עצמאית.⁵ אסירים אלה מכונים על ידי בני העם הפלסטיני "שבויים פוליטיים – أسرى سياسيون". פשעם של אותם אסירים, בעיני מרביתם, הוא פשע פוליטי שלרוב הם אינם מתכחשים לו. ביצוע הפשע עצמו נעשה למען מטרה פוליטית שבעבורה הם מוכנים להקריב את חירותם ואף חייהם.⁶ הדרישה לשחרורם של האסירים הפלסטינים עולה תמיד כאחד מהתנאים לסיום סכסוך הדמים המתמשך בין ישראל לפלסטינים.

קהילת זכויות האדם גילתה עניין בקבוצת האסירים הפלסטינים מההיבט של הפרות זכויות האדם במהלך המעצר, החקירה ומעט בתנאי הכליאה הפיזיים.⁷ גם הציבור נחשף לעניינם של האסירים במקרי "קיצוץ" כגון התעללות אגב חקירה מתועדת, שביתות רעב המוניות או שביתות רעב נמשכות של בודדים, עסקאות שחרור שבויים ומוות בבית הסוהר. רק לעתים רחוקות מאוד נחשף הציבור בישראל לתיעוד שגרת החיים בבית הסוהר. מאמר זה ידון בחיי היום-יום בבית הסוהר הביטחוני: בהשלמה ובהכרה של הרשות המבצעת (שב"ס) בכוחם הקולקטיבי של הארגונים הפוליטיים בבית הסוהר, ובדרישה המנוגדת של הרשות השופטת (המכוונת את החלטותיה בהתאם להוראות הנורמטיביות שקובע שב"ס) להתנות זכויות והטבות אינדיבידואליות של אסירים פלסטינים בהתנערות משיוך קולקטיבי שכזה.

במאמר זה אטען כי תיעול האסירים הפלסטינים לזירה המשפטית לשם שיפור תנאי מחייתם ולשם קידום שחרורם אילץ אותם "לשחק" לפי הכללים שמכתיבה זירה זו. המשמעות הייתה כפולה: מצד אחד, באותם מקרים שבהם לא הייתה לפרטים יכולת אמיתית להשתחרר מההשתייכות הקולקטיבית בבית הסוהר, הזכויות האינדיבידואליות לא היו אלא זכויות בתאוריה, ללא כל אפשרות ממשית לממשן. מצד שני, באותם מקרים שבהם ישנה אפשרות ממשית להתנער מהסממנים הקולקטיביים, משמעות אימוץ אותם כללים היא קריאת תיגר על הסממנים הפוליטיים המובחנים של האסירים הפלסטינים, החלשת הכוח הקולקטיבי הרב שהיה בידיהם עד כה לשיפור תנאי כליאתם, והעמדת הפרט בסכנת נידוי ואף פגיעה מצד הקבוצה.

הדברים שיובאו להלן מבוססים על מחקרים אקדמיים כמו גם על תובנות, שהן תולדה של ייצוג עשרות אסירים פלסטינים במשך למעלה מעשור בפני הערכאות המשפטיות, ועל שיחות שניהלתי עמם, אגב ייצוגם.

שביתות רעב של אסירים פלסטינים בבתי הסוהר בשליטת ישראל

כיבוש שטחי הגדה המערבית ורצועת עזה והתבוסה שספגו הפלסטינים במלחמת ששת הימים בשנת 1967, הקצינו את גל ההתנגדות הלאומי הפלסטיני כנגד ישראל. עקב כך, חלה האצה בביצוע מעצרים, ואלפי פלסטינים גדשו את בתי הסוהר הישראליים.⁸ עדויות אסירים פלסטינים שנעצרו בשנים 1967-1968 חושפות את תנאי הכליאה הירודים באותה תקופה: יחס משפיל מצד הסוהרים, מזון באיכות ירודה והגבלת היכולת להחזיק בספרי לימוד ואפילו בעטים לכתובה. בחודשים הראשונים היו הכלואים הפלסטינים במצב של דיסאוריינטציה באשר למה שקרה. ואולם, תנאי הכליאה הירודים דחפו את האסירים למצוא שפה משותפת שדרכה ניתן יהיה להגיב ליחס המשפיל שזכו לו מצד רשויות הכליאה ולפעול לשיפורו.⁹

שביטות רעב היו מאז ומתמיד כלי ידוע ולגיטימי במאבק שיפור תנאי כליאה והפעילות המאורגנת בבית הסוהר.¹⁰ בחודש פברואר 1969 פתחו האסירים הפלסטינים בכלא רמלה בשביטת רעב קבוצתית שבה דרשו הגדלת כמויות המזון המסופק להם, הכנסת כלי כתיבה לבית הסוהר, הפסקת אילוצם לפנות אל הסוהר במילים "כן המפקד - حاضر سيدي", ביטול האיסור להתקהל ביחד בחצר בית הסוהר בשעת הטיוול היומי והארכת משך הטיוול. השביטה נמשכה 11 ימים מבלי שהושגו תוצאות אופרטיביות. רבים מהאסירים מצאו עצמם בענישה בתאי בידוד.¹¹ במקביל לאותה שביטה פתחו האסירים הפלסטינים בכלא אשמורת בשביטה כללית שבה העלו אף הם דרישות זהות לאסירים מכלא רמלה בנוסף לדרישה להחליף את המזרנים. שביטה זו הסתיימה בהצלחה יחסית לאחר שהובטח להתיר לאסירים הכנסת כלי כתיבה בצורה מוגבלת והסרת הביטוי "כן המפקד" מלקסיקון בית הסוהר.¹² גם בשנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת המשיכו האסירים לשבות רעב כאמצעי מחאה לשיפור תנאי כליאתם. בחודש יולי 1980 פתחו האסירים בכלא נפחא בשביטה שנחרטה היטב בתודעה הפלסטינית. שלושה אסירים, ראסם חלאוה, עלי אלג'עפרי ואניס דולה,¹⁴ קיפחו את חייהם כתוצאה מאותה שביטת רעב ומניסיונות בית הסוהר להזינם בכפייה.¹⁵ מותם של האסירים הביא להצטרפות המונית של אסירים פלסטינים ממתקני כליאה אחרים לשביטה. בעקבות אותה שביטה הוקמה ועדה שהמליצה, בין השאר, על הכנסת מיטות לתאי האסירים, הרחבת שטח המחיה בבית הסוהר, הכנסת אלבומי תמונות וכלי כתיבה באמצעות קרובי משפחה מבקרים, והוספת פתחי אוורור.¹⁶

שביטות רעב נעשו במרוצת השנים כלי מרכזי בידי האסירים הפלסטינים לקידום תנאי כליאתם. ואולם תרומתן לא הייתה רק בשיפור תנאי הכליאה, אלא גם בעיצוב תנועת אסירים פוליטית מגובשת בבית הסוהר, שאיגדה פלגים שונים בתוכה (העובדה שחלק מהשביטות נסב על עניינים מדיניים משקפת גם היא תובנה זו).¹⁷

בצד ההצלחות שנחלו כמה משביטות הרעב ההמוניות¹⁸ ספגו האסירים הפלסטינים גם תבוסות, הכולטת שבהן היא שביטת הרעב הקבוצתית משנת 2004 שנמשכה 19 ימים בבתי סוהר אחדים (הדרים, אוהלי קידר) ובבתי סוהר אחרים הופסקה לאחר זמן קצר יותר. שביטה זו, לטעמי, הייתה אחת מנקודות התפנית המרכזיות בחייהם של האסירים הפלסטינים, ותוצאותיה הוכיחו לאסירים כי כוחם הקולקטיבי הולך ונחלש.¹⁹

התפתחות עקרון הניהול העצמי בבית הסוהר

עם העלייה במספרם של הכלואים הפלסטינים הוחלט לרכזם בבתי סוהר ייחודיים ולהפרידם מהאסירים הפוליטיים. ריכוזם של האסירים הפלסטינים ביחד העצים את כוחם הקולקטיבי והקל על יכולת התיאום ביניהם בענייני מחאות משותפות. גם העברתם התכופה של אסירים פלסטינים "מנהיגים" במטרה למנוע יציבות בקרבם פעלה לטובתם, בהיבט מסוים, בכך שאפשרה לאסירים לתדרך אחרים לגבי אופן ניהול החיים והמחאות בבתי הסוהר.²⁰

בשנים הראשונות שלאחר שנת 1967 התנהלו היחסים בין האסירים הפלסטינים על בסיס שייכות שבטית, כפרית, אישית או לכל היותר על בסיס שייכות לחוליה כזו או אחרת שהכירו טרם המעצר. ואולם עם התגבשותה של תנועת אסירים פלסטינים בבית הסוהר, שלה מאפיינים קולקטיביים מובהקים, החלו היחסים בין האסירים להיבנות על סמך השתייכות לאחד מהארגונים הפוליטיים הפועלים מחוץ לבית הסוהר, וזאת מתוך ראייה ברורה של מרבית האסירים הפלסטינים את עצמם כחלק בלתי-נפרד מתנועות פוליטיות אלה.²¹

בתחילה זכו גילויי ההזדהות עם ארגון פלסטיני כזה או אחר ליד קשה מצד הנהלת בית הסוהר.²² ואולם – כפי שיפורט להלן – שב"ס וגורמי הביטחון הכירו במרוצת השנים, הלכה למעשה, בהשתייכות הפומבית של האסירים הפלסטינים לארגונים.

במהלך השנים נקבעו תקנונים, כללים והנחיות שמיסדו את היחסים בין הפלגים השונים בין כותלי בית הסוהר הישראלי ואפשרו קיומו של מרחב חיים פוליטי הכולל מסגרת ארגונית היררכית.²³ לאסירים הפלסטינים ניתנה האפשרות לערוך בחירות פנימיות וכל ארגון (חמאס, פת"ח, ג'יהאד אסלאמי ועוד) בחר, ועודנו בוחר, בבחירות חשאיות את האסירים המועדפים עליו מארגונו לשמש בתפקידים פוליטיים וחברתיים בבית הסוהר כגון מנהיג, אחראי חינוך, גזבר, אחראי קשרי חוץ, ועדת משמעת, ועדת ביטחון, ועדת כספים, ועדת תרבות ועוד.²⁴ האסירים הפלסטינים הקימו בתי דין שבהם נידונו אסירים "סוררים" והוטלו עליהם עונשים.²⁵ מפרסומי שב"ס עולה, כי סדר יומם של האסירים הפלסטינים מתאפיין בהקפדה על משמעת וניקיון; וכולל לימודים כלליים ולימודי השפה העברית. מאוחר יותר בשנות ה-90 החלו האסירים ללמוד לימודים אקדמיים במסגרת האוניברסיטה הפתוחה הישראלית.²⁶

ההתארגנות הקולקטיבית השפיעה במישרין על חירויות הפרט של כל אסיר פלסטיני. כך למשל, תנועתם של האסירים הפלסטינים הוסדרה בצורה מפוקחת על ידי הארגונים עד כדי כך שמפגש עם עורך דין או אפילו עם רופא, חייב מתן הודעה לאחראי על התא. וכך למשל, חל על האסיר הביטחוני איסור להתעכב לאחר היציאה לטיול בחצר ולא ניתן היה להקדים את החזרה לתא לפני סיום שעת הטיול. אף יציאת אסיר באישון לילה לעשות את צרכיו עוררה דיון בשאלה האם ישנו צורך ללוות את האסיר על ידי אחר או שניתן יהיה להסתפק במעקב לילי. בחזית העממית דרשו קבלת אישור מראש לשם חלוקת מתנות בין האסירים. בג'יהאד האסלאמי הטיילו מגבלות על שליחת מכתבים ללא אישור, ועוד כהנה וכהנה מגבלות שאילצו את הפרט לציית לכללים שקבע הארגון.²⁷ הגבלות נעשו גם על זכות הקניין וחדרו אפילו ליחסים האישיים בין האסיר לרעייתו.²⁸ הארגונים גילו חוסר סלחנות כלפי אסיר המנסה לסדוק את אחדות הפעולה שלהם או לפגוע בה. התקנונים הפנימיים שלהם כללו הוראות ברורות לגלות אפס סלחנות כלפי כל המנסה לפגוע בבסיס הארגוני בבית הסוהר. הפרת ההוראות וכללי המשמעת הביאה לנקיטת אמצעי ענישה כגון התראה, נזיפה, אימתן כבוד, נידוי, גירוש מהאגף, ואפילו אלימות פיזית.

תחושות האיום שחשו הארגונים גרמו להם להעדיף באופן עקבי את האינטרס הקולקטיבי על פני אינטרס הפרט.²⁹ בצד זאת, קיימת כמעט אחידות דעים בקרב חוקרים פלסטינים, כי חשיפתם של האסירים הפלסטינים לספרות, לעיתונות (לרבות העברית) הכתובה, לתכנים שונים ששודרו בטלוויזיה וברדיו ולימודיהם במסגרת האוניברסיטה הפתוחה בישראל, תרמה להטמעת ערכים דמוקרטיים שהשליכו על אופן ניהול ענייניהם הפנימיים. האסירים הפלסטינים קיימו דיונים משותפים בדמות "כנסים", שבהם שיתפו הנוכחים בדעותיהם השונות בנושא שעמד על הפרק. דיונים אלה העשירו את הידע בקרב האסירים הפלסטינים, והובילו לשינויים אף בתפיסות העולם בעניינים חברתיים ופוליטיים, לרבות היחס לסכסוך הדמים מסביב.³⁰

אימוץ עקרון הניהול העצמי על ידי רשויות בתי הסוהר

כאמור, במרוצת השנים התרככה תגובת הנהלת בתי הסוהר לגילויים הפוליטיים של האסירים ולסממני ניהול חייהם באופן קולקטיבי-אוטונומי. נוצרה דינמיקה מעניינת ביחסים בין האסירים הפלסטינים לבין הסוהרים. לאסירים הפלסטינים ניתנה האפשרות לנהל את אורח חייהם באופן עצמאי (לרבות בעניינים הפוליטיים כגון בחירות לנציגות הפלגים ולוועדות המשנה של כל פלג)

תחת עיניהם המפקחות של אנשי ההנהלה. האסירים מצדם התחייבו בפני הנהלת בית הסוהר לכבד חוקים ונהלים ששב"ס כפה.³¹

אחת הדרישות שעליה עמדו האסירים הפלסטינים בתוקף הייתה בחירת נציגות מטעמם, שתמלא תפקיד מהותי במשא ומתן מול הנהלת בית הסוהר, ברוח סעיף 102 לאמנת ג'נבה הרביעית, הקובע כי יש לאפשר לעצירים שנעצרו במסגרת סכסוך מזוין לבחור לעצמם, בבחירות חופשיות וחשאיות, ועד שייצג אותם, בין השאר, בפני הכוחות שעצרו אותם;³² וכן ברוח סעיף 79 לאמנת ג'נבה השלישית אשר מבסס את זכותם של שבויי מלחמה להיות מיוצגים על ידי נבחרים בני אותו הלאום ודוברי אותה שפה בפני כוחות אלו.³³ בעבר, מינה שב"ס מיוזמתו את נציגי האסירים הפלסטינים, שכונה "שאוויש". השאוויש נדרש לכצע משימות שהטילו עליו הסוהרים והיווה מעין איש קשר טכני בין אגף האסירים לבין הנהלת בית הסוהר. אלא שהאסירים הפלסטינים לא הסתפקו בתפקיד הזה, ודרשו בתוקף לאפשר להם לבחור נציגים מטעמם המוסכמים עליהם, ואשר תפקידם יכול מעורבות בעניינים מהותיים ולא רק טכניים. כתוצאה מהמאבק סביב הדרישה לצקת תוכן לתפקיד נציגי האסירים, הוקמה ועדת "הדרושיח" שהורכבה מנציגי הארגונים הנבחרים.³⁴ תפקידה של ועדה זו היה להיפגש עם גורמים בכירים מטעם ההנהלה בבית הסוהר ולהעלות בפניהם את הבעיות ואת הדרישות המשותפות לאסירים הפלסטינים. בשנים הראשונות שלאחר האינתיפאדה השנייה (2000) בוטל מעמדה הרשמי של הוועדה הנ"ל ובמקומה נולד תפקיד "דובר האסירים" שזכה לעיגון נורמטיבי בפקודות נציבות בתי הסוהר.³⁵ פעמיים בשנה נוהגים האסירים הפלסטינים לקיים בחירות דמוקרטיות לתפקיד דובר האגף; כל קבוצה לפי השתייכותה הארגונית. הבחירות נעשות בידיעת רשויות הכליאה. כל אגף מציע להנהלת בית הסוהר שלושה שמות של אסירים שנבחרו מטעמם להיות מועמדים לשמש דוברים. הנהלת בית הסוהר ממנה את הנציג המועדף עליה מבין השלושה שהוצעו על ידי האסירים. תפקידו של דובר האסירים הוא לתווך בין האסירים הפלסטינים לבין הנהלת בית הסוהר והוא זה שלמעשה מקיים את כל סוגי התקשורת ביניהם.

עיקרון אחר שכפו האסירים הפלסטינים על הנהלת בתי הסוהר היה עקרון השיוך הארגוני.³⁶ אסיר פלסטיני שנקלט בבית סוהר בישראל, נשאל על ידי שב"ס לאיזה ארגון הוא שייך,³⁷ והוא משובץ לאגפים בהתאם להשתייכותו הארגונית. אסירים פלסטינים שעברוניהם בוצעו באופן עצמאי ללא שיוך ארגוני נדרשים לבחור בין השיוך החילוני לדתי. משמע, אסיר דתי ימצא עצמו משובץ לאגף או לתא שבו מאוכלסים אסירים מארגונים דתיים – חמאס או ג'יהאד אסלאמי. אסיר המכריז על עצמו כחילוני (או למשל מעשן) ימצא את עצמו משובץ לאגף או לתא שמאוכלס על ידי חברי ארגונים חילוניים כמו פת"ח או החזית העממית.³⁸ וכך גם אסירים פלסטינים שאינם משויכים בפועל לארגון כזה או אחר מצאו את עצמם "מצוויים" לבחור צד ולחיות בצלו של ארגון כלשהו ולפי כלליו. עד כה שב"ס נמנע מלהקים אגפים של אסירים ביטחוניים שאין להם שיוך ארגוני. לאסיר הפלסטיני אין ברירה אלא לחיות באגפים שמזוהים על פי הארגונים גם אם בפועל הוא אינו שייך לאף ארגון וביצע את עבודותיו באופן אינדיבידואלי.

שב"ס אף מאפשר לאסירים הפלסטינים לנהל קופה קולקטיבית ולרכוש מזון במשותף. בהקשר זה ראוי לציין שגם בית המשפט העליון הכיר בייחודיות חיי האסירים הפלסטינים המסוגלים כביטחוניים בהקשר של ניהול חיי היום-יום שלהם. אסירים פליליים הלינו, כי בניגוד לביטחוניים, הם אינם מורשים לרכוש בשר, ירק ופרי ממרכז הרכש של בית הסוהר. בית המשפט העליון קבע, כי ההבחנה מותרת ונובעת מאופן ניהול חיי האסירים.³⁹

ניהול עצמי בקרב האסירים הפלסטינים הפך, אם כן, לחלק מהנורמות שהתבססו במערכת הכליאה ואשר אפשרו הידברות עם האסירים כקבוצה. מצב שכזה אין דומה לו בכל מערכת הכליאה

הישראלית והוא ללא ספק אחד הביטויים המובהקים להכרת מערכת הכליאה במעמד הפוליטי הייחודי של אותם אסירים. אין ספק כי מתן האפשרות לאסירים הפלסטינים לניהול עצמי בבית הסוהר, מהווה בראש ובראשונה הישג משמעותי עבורם כמי שנלחמו להכיר במעמד הייחודי הפוליטי, במיוחד לאחר שכל תביעותיהם להכיר בהם כשבווי מלחמה נדחו על ידי בתי המשפט בישראל.⁴⁰ אימוץ רשויות הכליאה את מעמדו של הדובר בכל אגף וחלוקת האסירים לתתי-קבוצות לפי שיוכם הארגוני הם פועל יוצא של דרישות האסירים הפלסטינים, ויש לראות בכך הישג הנזקף לזכותם. ואולם, בצד היתרונות שטמונים בהכרה בעקרון הניהול העצמי בקרב האסירים הפלסטינים, ישנם גם חסרונות. כך למשל, אורח החיים הקולקטיבי בבית הסוהר מהווה, לא אחת, הצדקה מצד הנהלת בתי הסוהר, להגבלת תנאי כליאתם של האסירים הפלסטינים, במיוחד ברמה של האסיר הבודד. כפי שאדגים להלן, אסיר פלסטיני המבקש לשפר את תנאי כליאתו נדרש להראות כי איננו נמנה עם הקולקטיב, דרישה שלעתים היא בלתי-אפשרית ולעתים היא מלווה במחיר כבד, אישי (לפרט) או קולקטיבי (לתנועת האסירים).

חבר פיות: ניהול עצמי כאמתלה לפגיעה בזכויות

הגדרת אסיר כביטחוני היא תולדה של פקודת נציבות שב"ס.⁴¹ פקודת נציבות נוספת,⁴² המסדירה את עניין זכויותיהם של האסירים הביטחוניים, קובעת, כי ככלל, באסירים אלה קיים פוטנציאל ממשי לסיכון ביטחון המדינה בכלל ולסיכון הסדר והמשמעת בבתי הסוהר בפרט, הן בשל עברותיהם והמניע לביצוען והן בשל זיקתם לארגונים עוינים. עינינו הרואות, הקשר בין האסיר לבין הארגון הוא אחד מהסממנים שמתייגים אותו כאסיר ביטחוני. תיג זה עולה לא אחת גם בפסיקה.⁴³ הסיכון הביטחוני מחייב, על פי אותה פקודה, את כליאתם של האסירים הביטחוניים "בנפרד מאסירים פליליים והטלת מגבלות מיוחדות עליהם ככל הנוגע לקשר עם החוץ, ובכלל זה בנושאים של חופשות, ביקורים, שיחות טלפון והתייחדות".⁴⁴ זכויות או הטבות נוספות שנשללות מאסירים ביטחוניים הן מניעת האפשרות להשתתף במרכז החינוכי של בית הסוהר,⁴⁵ מניעת השתתפות בתכניות טיפול ושיקום בבית הסוהר ועוד.⁴⁶

נושא ההגבלות על תנאי מחייתם של האסירים הביטחוניים נדון על ידי בית המשפט העליון פעמים רבות. הגישה הכללית שנקט בית המשפט הייתה שבנוגע לאסירים ביטחוניים עומדת תכלית מיוחדת להגבלות על זכויותיהם שאיננה קשורה רק בסדרי בית הסוהר אלא גם נובעת משיקולי ביטחון כלליים.⁴⁷ עוד נקבע, כי השתייכותם לארגונים עוינים ולא חוקיים מעלה חשש שאלה יבקשו להוסיף ולעמוד בקשר עם אותם ארגונים למען הגשמת המצע הרעיוני שלהם. אי לכך נקבע, כי החלטת שב"ס לא לאפשר לאסירים ביטחוניים לקיים קשר טלפוני עם גורמים מחוץ לבית הסוהר היא החלטה סבירה ואיננה מהווה אפליה פסולה ואף נגזרת מההגבלות הנובעות מעצם שלילת החירות.⁴⁸ החלטת שב"ס למנוע מאסיר ביטחוני להכניס מכשיר וידאו ומחשב לתאו נמצאה סבירה אף היא.⁴⁹ כך גם כאשר לאיסור על אסירים ביטחוניים ללמוד במסגרת האוניברסיטה הפתוחה.⁵⁰ התרת ביקורים מדרגה ראשונה ומניעת ביקורים מדרגה שנייה נמצאה סבירה בכך שהיא מאזנת בצורה נכונה בין זכותו של האסיר לקשר עם העולם החיצוני לבין האינטרס של הגנה על ביטחון המדינה.⁵¹ אך מעבר לעצם הגדרתם כ"אסירים ביטחוניים", והקשר בין הגדרה זו לבין השתייכותם לארגונים לאומיים-פלסטיניים, התארגנותם הקולקטיבית של האסירים בתוך בית הסוהר הייתה להם לרועץ בעת שרצו לממש זכויות או הטבות המוקנות לאסירים פליליים. שב"ס והרשות השופטת מתייחסים לאופן ניהול החיים הקולקטיבי בבית הסוהר כגורם המשקף מסוכנות יתרה, הגם אם המדובר בהתארגנות שנעשית באישור ובידיעת שב"ס ונובעת מאינטרסים הדדיים של הנהלת בית הסוהר ושל האסירים

הפלסטינים. כך למשל בשנת 1980 ביקש האסיר מוחמד דרוויש מבית המשפט העליון צו המורה לשב"ס לספק לו מיטה בדומה לאסירים הפליליים.⁵² באותם ימים נשללה מהאסיר, שסווג כביטחוני, הזכות לשכב על מיטה.⁵³ דעותיהם של השופטים נחלקו, וברעת רוב הוחלט לדחות את מבוקשו של האסיר תוך אימוץ עמדת רשויות הכליאה כי יש חשש שמא המיטה תשמש אמצעי לפגיעה בביטחון בית הסוהר או המדינה. אחד משופטי הרוב, השופט יהודה כהן, עמד על מסוכנותם של האסירים, בין היתר, לאחר שאימץ את עמדת שב"ס שהתריעה מפני מסוכנות בשל התארגנותם הקולקטיבית בבית הסוהר, כדלקמן:⁵⁴

טעמים להצדקת ההפליה מפורטים בסעיף 14 של תצהיר נציב השירות, ותמציתם היא – שהאסירים הביטחוניים הם גוף מאורגן הפועל כגוף איריאולוגי אחיד, וזה על פי הוראות מנגנון ארגוני, שאותו מקיימים אסירים אלה בכל בית כלא, והמחליט על פעולות האסירים, תוך הפעלת משמעת חמורה ואמצעי ענישה המגיעים עד כדי חיסול פיזי של הסרבנים. בין היתר נאמר בתצהיר, שאסירים ביטחוניים מסרבים לצאת לעבודה ומקיימים פעולות קולקטיביות אחרות המראות על משמעת ועל מנהיגות היכולה לכפות משמעת כזאת. כן נאמר בתצהיר, שאסירים ביטחוניים בבתי כלא מקבלים הנחיות והוראות לפעולה מארגוני חבלה שונים, ומוציאים לפועל הוראות אלה. האופי המיוחד הזה של התארגנות האסירים הביטחוניים, התארגנות המביאה לידי ביטוי עוינות לשלטון, מצדיק, לדעתי, את מסקנת המשיב, שהאמצעים הביטחוניים שיש לנקוט כלפי האסירים הביטחוניים חייבים להיות חמורים יותר מאשר האמצעים הביטחוניים הנקטים כלפי אסירים פליליים. ההפליה, שעליה קובל העותר, איננה על כן הפליה פסולה.

היחס הדואלי שנקט שב"ס ביחס לניהול העצמי של האסירים בבית הסוהר בולט אף בהקשר של מעמדו של "דובר" האסירים הפלסטינים. כאמור, מנגנון בחירת דובר האסירים עוגן בפקודת נציבות שב"ס. מדובר בתפקיד ייחודי המוכר רק בקרב האסירים הפלסטינים. תפקידו של הדובר הוא בעיקר תיווך וסיוע בקשר בין האסירים לבין הנהלת בית הסוהר. כל בקשה של אסיר מהנהלת בית הסוהר עוברת דרך הדובר ובאמצעותו. חרף התפקיד החיוני שממלא הדובר, הן עבור האסירים הפלסטינים והן עבור הנהלת בית הסוהר, שב"ס הקפיד להציג את האסיר ששימש בעברו "דובר" כאחד מן האסירים המסוכנים ביותר הנמצאים בבית הסוהר. כך למשל בשנת 2008 האסיר וליד דקה עתר לבית המשפט המחוזי בדרישה לאפשר לו להתייחד עם זוגתו למטרות פריון.⁵⁵ שב"ס התנגד לכך, ובין יתר טיעונו ציין, כי מדובר באסיר ששימש בעברו דובר האסירים. נטען, כי אלמלא היה מקובל על האסירים הפלסטינים מבחינת דעותיו הקיצוניות, הרי הם לעולם לא היו בוחרים בו. העובדה, כי תהליך בחירתו של הדובר מתנה באישור שב"ס ובהסכמתו, לא מצאה ביטוי בעמדת שב"ס. שיטת המקל והגור ישימה שבעתים בעניין השתייכות הארגונית. גורמי הביטחון, כאמור, מאפשרים לאסירים לחיות תחת מעטה ארגוני כיוזעם כי מדובר בארגונים המוגדרים כעוינים. האסירים מקיימים סדר יום פוליטי בבית הסוהר, לרבות בחירות חשאיות וחלוקת עבודה בין הוועדות השונות כאשר נושא השייכות הארגונית והפעילות במסגרתו הוא עניין המוסכם על ידי שב"ס ורשויות הביטחון ולא נעשה כל מהלך לדיכוי. שייכות לחמאס, המוגדרת כעברה פלילית מחוץ לגדרות בית הסוהר, מקבלת לגיטימציה בתוך הגדרות. כל אימת שנושא ההשתייכות הוא לצורכי ניהול החיים בתוככי בית הסוהר, שב"ס מאפשר אותו ללא מפריע ובמקרים רבים כופה אותו על האסירים הפלסטינים בניגוד לרצונם. דומה, כי עניין השייכות הופך ללא רלוונטי מבחינת שב"ס כל עוד האסירים מלוכדים ופועלים לפי סדר יומם הטיפוסי ובמסגרת המגבלות הביטחוניות

המקובלות. ואולם – כפי שאראה להלן – ברגע שאסיר פלוני מבקש באופן פרטני להסיר מעליו מגבלה הנובעת מסיווגו הביטחוני, או אז הופך נושא השייך הארגוני לרלוונטי מאוד ואף למשוכה רצינית בפני מימוש רצונו של האסיר.

בצד הנורמה המכלילה שמחמירה בתנאי הכליאה של אסירים ביטחוניים, כוללת פקודת הנציבות ("כללים ביחס לאסירים ביטחוניים") הוראה, המאפשרת בנסיבות מסוימות הסרה חלקית או מלאה של ההגבלות החלות על האסיר הביטחוני ומתן אפשרות ליהנות מהטבות שונות, כגון שהייה באגף של אסירים פוליטיים, שיחות טלפון, ביקורי ידידים וקרובי משפחה מדרגה שנייה, ביקורי התייחדות, חופשות מבית הסוהר ואף השתתפות בפעילויות שיקום מחוץ לבית הסוהר.⁵⁶ פקודה זו מבחינה בין אסיר שהיה חבר בארגון טרור או סייע לארגון עוין לפני ביצוע העברה לבין זה שלא היה חבר או מסייע לארגון עוין. כאשר לאסיר שלא היה חבר בארגון עוין ולא סייע לארגון עוין לפני ביצוע העברה נקבע כי הסרת המגבלות המוטלות עליו מותנית בחוות דעת שב"כ, כי לא נשקפת סכנה לפגיעה בביטחון המדינה כתוצאה מהסרת המגבלות.⁵⁷ לעומת זאת, אסיר שהיה חבר בארגון עוין או סייע לארגון עוין לפני ביצוע העברה – עליו להוכיח כי ניתק כל מגע, ישיר או עקיף, עם הארגון ועם חברי ארגון כאמור.⁵⁸

בהינתן העובדה, כי האסירים הפלסטינים חיים בבית הסוהר תחת מעטה ארגוני ושייכות לארגון כזה או אחר, ספק עד כמה סעיף זה יכול להביא ישועה לאסירים שמקיימים בפועל קשר יום-יומי עם הארגון מעצם שיוכם אליו בבית הסוהר. מעבר לנטל הכבד שמצווה האסיר להרים מבחינה עובדתית, הסעיף הנ"ל מציב נטל כבד יותר ברמה הערכית. למעשה האסיר מצווה להצהיר, כי הוא "נבדל" משאר האסירים הביטחוניים ומהשייך הפוליטי אליהם, וכי הוא התנתק מכל זיקה פוליטית שהייתה לו טרם מאסרו. המסקנה היא שאסיר פלסטיני המבקש לערער משפטית על הגבלות זכויות או הטבות בבית הסוהר, נדרש להסכים להנחת מוצא השומטת את הקרקע מתחת ללגיטימיות נבדלותם של האסירים הפלסטינים ומעמדם הפוליטי הייחודי, שהושג כאמור לעיל, לאחר שורה של צעדי מחאה. גישה זוהי ננקטת ביחס לתופעת החזרת הארוחות, שבשנים האחרונות תפסה תאוצה בבתי הסוהר. החזרת ארוחות איננה שביתת רעב, אלא מהלך שבו מודיעים האסירים הפלסטינים להנהלת בית הסוהר כי אינם מעוניינים לקבל ארוחה משב"ס, ומסתפקים במזון הנמצא בתאיהם. המהלך נועד לבטא הזדהות עם נושא מסוים (לדוגמה: סולידריות עם אסיר השוכת רעב מסיבות אישיות),⁵⁹ מחאה כנגד עניין כלשהו (כגון מוות של אסיר בבית הסוהר), או ציון יום בעל חשיבות סמלית עבור האסירים (כגון יום האסיר הפלסטיני).⁶⁰ בתי הסוהר אינם מנסים לרכא מהלך זה, ומאפשרים את קיומו. דובר האסירים מודיע להנהלת בית הסוהר בשם כלל האסירים הפלסטינים, כי הם אינם מעוניינים לקבל ארוחה מסוימת או יותר ביום כלשהו ובית הסוהר נמנע מלספק את הארוחה. הצהרת הדובר מתקבלת אצל הנהלת בית הסוהר כהצהרה המשקפת את רצונם של כלל האסירים, זאת אף על פי שייכתן שלא כל האסירים מעוניינים ליטול חלק במהלך. עם זאת, השתתפות בהחזרת ארוחות פורשה על ידי בתי המשפט כמחאה לאומנית שבגינה מוצדק לשלול הטבות. על אסיר שאיננו מעוניין ליטול חלק בהחזרת הארוחות מוטל להראות זאת בצורה פומבית.⁶¹ משמע, עליו להתייצב כנגד חבריו לאגף ולהימנע מהשתתפות במהלך, דבר העלול להעמיד אותו בסכנת נידוי ואף בפני פגיעה פיזית. דהיינו, שב"ס מאפשר לאסירים הפלסטינים להחזיר ארוחות ולשמור בכך על תחושת "הניצחון" שלהם לטווח הקצר; ואולם מימוש הרצון הקולקטיבי גובה מחיר יקר, בעיקר מן הפרט שכל בקשה עתידית להקלה בתנאי כליאתו (כגון ביקורים מקרובי משפחה מדרגה שנייה) יכולה בנקל להידחות רק בשל העובדה כי נטל חלק (אקטיבי או פסיבי, רצוני או לא רצוני) במהלך של החזרת ארוחות. בפני האסיר הפלסטיני ניצבות שתי אפשרויות: המשך שיתוף הפעולה

עם הקולקטיב וספיגת הפגיעה ברווחתו בבית הסוהר או התייצבות כנגד חבריו לתא וסירוב לשתף פעולה עם מהלכים קולקטיביים בבית הסוהר על מנת שיוכל לדרוש שיפור רווחתו. בפרק הבא ארחיב בנקודה זו, תוך הבאת דוגמאות קונקרטיות מפסיקת בתי המשפט בעניין, ואציג את המחיר הכרוך בפניית האסיר לערכאות המשפטיות, הן ברמה של הפרט והן ברמה של הקולקטיב.

השלכות "משפוט" זכויות האסיר על הפרט ועל הקולקטיב

החל מהאינתיפאדה השנייה (2000) ניתן להרגיש בהיחלשות כוחה של תנועת האסירים בבית הסוהר הישראלי, בהשוואה לשנים קודמות שבהן הייתה לה השפעה לא רק על מה שקורה בין כותלי בית הסוהר אלא גם על מהלכים פוליטיים הנעשים מחוץ לבתי הסוהר.⁶² קשה להצביע על נקודת הזמן המדויקת שבה החלה הדעיכה במעמדה של תנועת האסירים,⁶³ ובמסגרת מאמר זה לא אנתח את מכלול הסיבות לכך. טענתי היא, כי היחלשות כוחה של תנועת האסירים ואי-יכולתה להביא לשיפור בתנאי הכליאה כבעבר, האיצו באסירים הפלסטינים לפנות אל האפיק המשפטי למען שיפור תנאי כליאתם כפרטים, והגדלת סיכוייהם לשחרור. הפנייה לאפיק המשפטי, בתורה, העצימה עוד יותר את הפגיעה בכוחם הפוליטי-הקולקטיבי של האסירים הפלסטינים, שכן – כפי שהראיתי – פנייה לאפיק זה משמעותה (נוכח הדוקטרינה המשפטית בנושא, שמתנה הטבות באי-שיוך פוליטי, ובאי-נטילת חלק בפעולות מאורגנות בבית הסוהר) התנכרות להשתייכות של האסיר העותר אל הקולקטיב בבית הסוהר.

אמנם, נוכח השנים הארוכות שבהן הפעילות הקולקטיבית בבית הסוהר הכתה שורש, עדיין ישנם מקרים רבים שבהם האסיר הפלסטיני הבודד אינו יכול להתנער באופן אפקטיבי ומוחלט מהשתייכותו אל הקולקטיב בבית הסוהר, אפילו הוא רוצה לעשות כן (ובמובן זה הוא נמצא במלכוד: נדרש כתנאי לקבלת הטבה להתנער מהשתייכות קולקטיבית, שאינו באמת יכול להתנער ממנה). אך לצד זאת, פה ושם נתגלו סדקים בחומת ההתארגנות הקולקטיבית, נוכח היחלשותה המצוינת לעיל. סדקים אלה מאפשרים (לעתים רחוקות, יש לציין) לפרטים לפנות לבית המשפט בבקשות לקידום ענייניהם הפרטיים, תוך החלשה נוספת של כוחה הקולקטיבי של תנועת האסירים הפלסטינית. להלן דוגמאות שממחישות את מסקנתי זו.

בקשות לשחרור המוקדם

שחרור אסירים פלסטינים במסגרת עסקאות שחרור שבויים הוא מהלך ייחודי שנגקט רק עם אסירים פלסטינים ועם אסירים ממדינות ערב ששהו עם הפלסטינים באותם אגפים, וזכו לאותם מעמד ותנאים.⁶⁴ הקיפאון בתהליך המדיני הביא לדילול ניכר בעסקאות השחרור, ובקרב אסירים פלסטינים רבים החלה להיות מורגשת תחושת ייאוש בכל הנוגע לאפשרות השחרור באמצעות עסקאות מדיניות. תגובה אחת לייאוש מקיפאון ההליך המדיני, שבה אתמקד, היא הופעתם של אסירים פלסטינים בפני ועדות שחרורים.

חוק שחרור על תנאי ממאסר, התשס"א-2001 מקנה לכל אסיר השפוט למאסר בפועל, את האפשרות להופיע בפני ועדת השחרורים ולבקש ניכוי שליש מעונשו.⁶⁵ בעבר היה נושא ההופעה בפני ועדת השחרורים שנוי במחלוקת בקרב האסירים הפלסטינים, בשל החובה להביע חרטה בפני אותן ועדות. המצב כיום השתנה עד כדי כך שהרשות הפלסטינית מממנת בעצמה ייצוג משפטי של אסירים פלסטינים בפני ועדות השחרורים. בוועדות אלה מוטל על האסיר להראות כי הוא ראוי לשחרור מוקדם, וכי אין נשקפת ממנו עוד סכנה. נטילת חלק בתהליכי שיקום בבית הסוהר יכולה בהחלט לסייע לאסיר להוכיח כי הוא עבר שינוי במשך תקופת המאסר וכי הוא ראוי לשחרור מוקדם.

אסירים פלסטינים, לרבות אלה שהם אזרחי ישראל ותושביה, מתייצבים בוועדה בעמדה נחותה.⁶⁶ שב"ס איננו מעניק להם שום אופציה לטיפול או לשיקום בבית הסוהר כנהוג אצל אסירים פליליים, והרשות לשיקום האסיר איננה מעניקה לאזרחים הישראלים ביניהם כל טיפול המשך בקהילה, בטענה כי לא עברו טיפול בבית הסוהר.⁶⁷

כדי להגדיל את הסיכוי לקבל סעד מוועדת השחרורים, נדרשים האסירים הפלסטינים לאמץ את דרכי הפעולה שנוקטים אסירים פליליים. תחילה נפתח תהליך של בקשת האסיר להשתלב בתכניות שיקום בבית הסוהר. לכולם ידוע, כי לאסירים ביטחוניים אין תכניות שיקום – לא רק בשל מדיניות שב"ס, אלא גם בשל סירובם של האסירים הביטחוניים משך דורות לראות עצמם כפושעים שיש לטפל בדפוסיהם העבריינים. ברור, אם כן, כי אסיר פלסטיני שמבקש שילוב בשיקום בבית הסוהר יוצא בפרהסיה כנגד אותה הנחת יסוד אידיאולוגית-קולקטיבית.

בהיעדר אפשרות לקבל שירותי שיקום מהרשות לשיקום האסיר, החלו האסירים הביטחוניים אזרחי המדינה ותושביה לרכוש תכניות שיקום פרטיות, מהלך שהחלו לחקות גם אסירים פלסטינים תושבי השטחים.⁶⁸ התכניות הללו הן למעשה המסמך היחיד המוצג בפני הוועדה, ובו מגולל סיפורו האישי של האסיר הפלסטיני שעד כה הוסתר בשל מחיצת החיים המשותפים בבית הסוהר כ"קולקטיב". המסמך אמור גם לשקף את חרטתו של האסיר, את השינוי האידיאולוגי שעבר מאז כניסתו לבית הסוהר (ככל שמניע אידיאולוגי הוא שעמד ברקע מעשיו) ואת התאמתו לבניית תכנית שיקום. אין ספק שזהו כלי חיוני ביותר עבור ועדת השחרורים שמאפשר הצצה לעולמו הפנימי של האסיר. בצד זאת ברור, כי השימוש במונחים של "שיקום", "חרטה" ו"תיקון דרך" עבור אסיר פוליטי, כאשר המצב הפוליטי לא השתנה, מהווה ערעור על מוסכמות שבשנים קודמות איש לא היה מעז לערער עליהן.

האסיר הנלחם על חירותו נאלץ גם להתנער בפני הוועדה מסממן בולט אחר המאפיין את האסירים הפלסטינים, והוא נושא שביתות הרעב והחזרת הארוחות. אחד מטעמי ההתנגדות לשחרורו המוקדם של האסיר שמעלים נציגי היועץ המשפטי לממשלה בדיונים בפני ועדות השחרורים, הוא השתתפותו של האסיר בשביתות רעב ובצעדי מחאה אחרים בבית הסוהר, שהבולט בהם הוא החזרת ארוחות. תגובה אוטומטית ואופיינית לכל אסיר נוכח הדברים המוצגים בפני הוועדה היא שהאסיר איננו המחליט בעניין, והדבר נכפה עליו מכוח חובת הציות לדובר האסירים ולהחלטות הנהגת האגף. אף כאן אנו רואים מהלך שבו אסיר שרוצה להילחם על חירותו ככל אסיר אחר, נאלץ להתנער מסממן שהיווה קוד זיהוי עבור הקבוצה שעמה הוא נמנה משך דורות. במילים אחרות, במקום שוועדת השחרורים תתאים את הקריטריונים שעל פיהם היא פועלת לאורח חייהם של האסירים הפלסטינים בבית הסוהר – אורח חיים שנעשה בתיאום עם הרשויות ובהסכמתן – נאלץ האסיר להתאים עצמו לקריטריונים שנועדו לשרת את האסירים הפליליים ככלל. הדרך היחידה הפתוחה בפניו היא התנערות מזהותו כאסיר פלסטיני ודבקותו בזהות ניטראלית ששלילת החירות היא המאפיין הבלעדי שלה.

שביתות רעב פרטניות

ביום 17.4.2012 רשמו האסירים הפלסטינים הישג אחרון ברמה הקולקטיבית. לאחר שביתת רעב המונית שנמשכה 28 ימים הצליחו האסירים להשיג חלק ניכר מדרישותיהם. ביקורי משפחות האסירים מעזה חודשו,⁶⁹ כל האסירים ששהו בכידוד הוצאו ממנו ועוד. הייתה זו שביתת הרעב המאורגנת הראשונה מאז הכישלון הצורם של שביתת 2004.⁷⁰ ואולם, החל משנת 2012 אנו עדים לדעיכה בשביתות הרעב ההמוניות ולעלייה ניכרת בשביתות הרעב הפרטניות, שבהן מעלה האסיר הפלסטיני את עניינו האישי בלבד. ברגע ששיג האסיר את מבוקשו, שביתת הרעב שלו מופסקת.

רובם של שוכתי הרעב ביקשו למחות כנגד מעצרו המנהלי, ואולם ברגע שפסקה שביתת הרעב, העניין העקרוני בדבר מעצרים מנהליים נזנח גם מבחינה ציבורית.⁷¹ שביתות היחידים לא הצליחו כלל למנף את הנושא העקרוני שניסו לקדם דרך עניינו האישי של כל אסיר. כך, הנתונים מראים שבשנים האחרונות, לרבות אלה שבהן היו שביתות רעב, חלה דווקא עליה ניכרת במספר העצירים המנהליים בבתי הסוהר.⁷² שביתות הרעב הפרטניות הן העדות הכולטת לדעיכה במעמדה ובכוחה של תנועת האסירים בבית הסוהר ולאִימוץ דפוס פעולה פרטני שבבסיסו עומדת ההנחה "אם אין אני לי מי לי".

ערעור על מעמד דובר האסירים

הצבת דובר בכל אגף בבתי הסוהר שבהם שוהים האסירים הפלסטינים הוא, כאמור, עניין ייחודי לאסירים הפלסטינים. משיחות עם אסירים ניתן להבין כי דובר האסירים הוא למעשה ה"פה" של כלל אסירי האגף והצנזור הראשי לכל המסרים והבקשות המועברים מהאסירים אל הנהלת בית הסוהר. כל מסמך שמבקש האסיר להגיש להנהלת בית הסוהר נמסר באמצעות דובר האסירים. הליך שהתנהל בבית המשפט העליון שופך אור על ההתנהלות המתוארת לעיל.⁷³ באותו הליך ביקש אסיר אזרח המדינה לבטל את סיווגו כאסיר ביטחוני ולשלבו באגפים פליליים. המדינה טענה, כי האסיר משתתף בשביתות רעב בבית הסוהר ודי בכך על מנת להעיד על האידיאולוגיה הלאומנית שמנחה אותו. האסיר עמד על טענתו, כי השתתפותו נעשתה מכוח "חובת הציות" להחלטות הדובר ולא מבחירה אישית. השופט רובינשטיין התייחס בהחלטתו למסמך שהוצג בפניו והביע את תמיהתו במילים אלה: "היעלה על הדעת כי 'דובר' אגף הוא הצנזור לפניות אינדיבידואליות של אסירים?"⁷⁴ בסופו של ההליך התחייבה המדינה לאפשר לכל אסיר גישה ישירה להנהלת בית הסוהר ללא תיווך הדובר. לא ברור עד כמה העזו אסירים לפעול לפי המתווה האמור, אולם ייתכן כי לראשונה אנו עדים להחלטה שיפוטית שמתערבת בלב לבו של עקרון הניהול הפנימי בבית הסוהר.

עתירות להסרת השתייכות ארגונית

בשנים האחרונות אנו עדים לגל עתירות של אסירים פלסטינים שהוגשו לבתי המשפט, ובהן דרשו האסירים לבטל את החלטת שב"ס לסווגם כאסירים המשייכים לארגון מסוים.⁷⁵ חלק גדול מהאסירים טען בעתירות אלה, כי העובדה שהחיים בבית הסוהר הם על בסיס ארגוני, אין בה כדי להפוך אותם אוטומטית לשייכים לאותם ארגונים, גם אם בפועל הם מנהלים חיים משותפים בבית הסוהר. אחרים טענו, כי העובדה שביצעו עבירות במסגרת ארגון עוין כלשהו אין בה כדי להעיד כי בחלוף שנים הם עדיין שייכים לאותו ארגון. כאמור בפרקים הקודמים, עניין השייכות הארגונית הוא אבן יסוד בדרך התנהלותה של תנועת האסירים בבית הסוהר. אסיר פלסטיני המבקש לבטל את שיוכו הארגוני מבקש, למעשה, נטרול סממן מרכזי שאפיין את ההתארגנות הקולקטיבית בבית הסוהר. ריבוי העתירות בעניין זה וההזדקקות לערכאות המשפטיות על מנת "לנטרל" את זהותם של האסירים הוא סימפטום שמעיד, לטעמי, על ההיחלשות במעמדה של תנועת האסירים.

סיכום

האסירים הפלסטינים הצליחו במאבקם לאלץ את מערכת הכליאה בישראל להכיר במעמדם הייחודי כקבוצה לאומית מגובשת הנבדלת מקבוצת האסירים הפליליים. ההכרה הייחודית במעמד זה התבטאה בסממנים רבים ששמרו על לכידות תנועת אסירים וגיבושה, תנועה אשר הובילה מאבקים שהביאו לאחת לשיפור בתנאי כליאתם. ואולם, המבחן האמתי לחשיבות ההכרה במעמדם המיוחד של

האסירים הפלסטינים הוא ברגעים שהחלה נסיגה בכוחם הקולקטיבי. הירידה בכוחה של תנועת האסירים והיאוש מההתליך המדיני הביאו את האסירים הפלסטינים לבחור באפיקי מאבק משפטי המעלה על נס את עניינם הפרטני. משפוט המאבק לשיפור זכויותיהם אילץ את האסירים לשחק לפי "כללי משחק" הכרוכים בויתור ואף התנערות מכלל הסממנים שייחדו אותם כקבוצה נבדלת בבית הסוהר, ואפשרו להם לנהל את חייהם בצורה אוטונומית במהלך העשורים האחרונים. העוינות המשפטית כלפי הסממנים הקולקטיביים בבית הסוהר, והתניית קבלת ההטבות או מימוש הזכויות הפרטניות בהתנערות מהם, היו בעבר ועודן גם כיום. החידוש שאנו ערים לו בשנים האחרונות הוא שיותר ויותר אסירים פלסטינים מסכימים "לשחק" את המשחק המשפטי: להתנער במפורש מאותם סממנים ואף להתכחש להם, בתקווה לשפר את תנאי כליאתם ולממש את חירותם.⁷⁶

מוקדם לומר אם השימוש בכלים המשפטיים כמתואר לעיל הביא לשיפור ברווחתו של האסיר הפלסטיני. ראשית, משום שחרף התרופפות הכוח הקולקטיבי של תנועת האסירים – הוא עדיין קיים, ופעמים רבות אין לאסירים רצון או יכולת לקרוא כנגדו תיגר. כלומר: ישנם עדיין מקרים רבים שבהם ההצעה המשפטית "ותר על ההשתייכות הקולקטיבית וקבל הטבה אינדיבידואלית" אינה ניתנת למימוש, בהיעדר יכולת אמיתית לוותר על ההשתייכות הקולקטיבית, אפילו רצה בכך האסיר. שנית, משום שרוב העתירות הפרטניות נדחות בין כך ובין כך, בשל התנגדות גורמי הביטחון. ושלישית, משום שכל הטבה שתושג באמצעות הכלי המשפטי יש להשוותה להטבות שהאסירים כולם משיגים או עשויים היו להשיג באמצעים הקולקטיביים האלטרנטיביים. עם זאת, אין לכחד שההזדקקות למשפט היא עדות נוספת להיחלשות כוחה של תנועת האסירים, וייתכן שאף אחד הגורמים לכך. ימים יגידו מה יהיה מאזן הכוחות העתידי בין הקולקטיב לבין הפרט בבתי הסוהר הביטחוניים בישראל, והאם הדוקטרינה המשפטית תיצור אפקט של כדור שלג: עלייה בפניות פרטניות של אסירים לרשות השופטת, ובעקבותיה ירידה נוספת בכוחם הקולקטיבי של האסירים בבית הסוהר, אשר תביא לפנייה של אסירים נוספים לרשות השופטת באופן פרטני, וחוזר חלילה.

הערות

- 1 ראו: "ביום האסיר הפלסטיני שבעת אלפים אסירים, בהם 69 נשים ו-4000 ילדים", דוניא אלוואטן (קול האומה), 17.04.16. www.alwatanvoice.com/arabic/news/2016/04/17/903291.html. לפי מקורות אלה, 90 אלף פלסטינים נכנסו לבתי הסוהר מאז שנת 2000, 11 אלף מהם היו ילדים מתחת לגיל 18, 1300 נשים, ו-65 חברי פרלמנט ושרים לשעבר.
- 2 שירות בתי הסוהר, נתוני אסירים-אסירים לפי סוג, (אפריל 2015) www.ips.gov.il/Web/He/Research/Statistics/Prisoners/Default.aspx.
- 3 בתי הסוהר העיקריים שבהם מאוכלסים אסירים ביטחוניים הם: גלבוץ, שיטה, דמון, מגידו, הדריס, השרון, איילון (הפרדה), ניצן, רמון, נפחא, אשל, אוהלי קידר, קציעות והמחנה הצבאי עופר שנמצא בשליטת שב"ס אף שהוא נמצא בשטח כבוש. חשוב לציין, כי בעבר נכלאו האסירים הפלסטינים בבתי סוהר הנמצאים בתוך השטח הכבוש. במלחמת ששת הימים השתלטה ישראל על בתי הסוהר הירדניים בגדה המערבית (רמאללה, חברון, ג'נין, שכם) וכאלה שהיו בשליטה מצרית בעזה. אסירים פלסטינים הוחזקו באותם בתי סוהר שהפכו לבתי סוהר "ביטחוניים" אולם הוחזקו בהם גם אסירים פליליים. אזרחי המדינה שנשפטו בגין עבירות ביטחוניות הוחזקו ככלא איילון ברמלה ואף הם הוחזקו עם אסירים פליליים.
- 4 על הפוליטיקה שמאחורי החקירה, המעצר והמאסר ראו קובץ מאמרים בספר THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011). לביקורת על הספר ראו: גדי אלגזי "שם קוד: אסירים ביטחוניים" אתר העוקץ 12.08.11 goo.gl/0gKXX1; וגם, Lisa Hajjar

- 5 *Book Review of Threat: Palestinian Political Prisoners in Israel, On Torture* (Adalah, PHr-Israel, Almezan – Gaza 2012). יוער, עם זאת, כי לא כל מי שמשווג בבית הסוהר כ"ביטחוני" ביצע את עברותיו מתוך מניע של התנגדות לכיבוש. שירות בתי הסוהר מסווג אסיר כביטחוני לא תמיד לפי המניע לעברה שביצע, אלא לפי הפוטנציאל הטמון במעשי האדם לפגיעה בביטחון המדינה. כך, למשל, יסווג אסיר שעסק בסחר בסמים מול ארגון החיזבאללה ממניעים כלכליים, כאסיר ביטחוני, לאור הסכנה הטמונה במעשיו לביטחון המדינה.
- 6 על מאפייניו של הפשע הפוליטי ראו, A.T. TURK, POLITICAL CRIMINALITY: THE DEFIANCE AND DEFENSE OF AUTHORITY (1982); R.K. MERTON SOCIAL THEORY AND SOCIAL STRUCTURE (1957); J.I. ROSS, THE DYNAMIC OF POLITICAL CRIME (Chap. 2, 2003); S. SCHAFFER, THE POLITICAL CRIMINAL: THE PROBLEM OF MORALITY AND CRIME (1974).
- 7 לעיון ברוחות על אודות תנאי כליאתם של אסירים ראו באתרים של הארגונים: בצלם. www.btselem.org/hebrew; המוקד להגנת הפרט www.hamoked.org.il/home.aspx; עדאלה www.adalah.org; האגודה לזכויות האזרח www.acri.org.il/he ארגון DCI www.dci-palestine.org; אִדְמִיר www.addameer.org.
- 8 KHALID AL-HINDI, THE DEMOCRATIC PRACTICE OF THE PALESTINIAN PRISONERS' MOVEMENT (Mowaten – The Palestinian Institute for the Study of Democracy, 21 (Ramallah, 2000)).
- 9 שם, בעמ' 24-25.
- 10 לסקירה רחבה של שביטות הרעב של האסירים הפלסטינים משך דורות ראו, רוני שקד "האסירים הביטחוניים בבתי הכלא בישראל" רואים שב"ס 23 (מאי 2008) (להלן: שקד – האסירים הביטחוניים). ראו גם: ראפת חמדונה ההיבטים היצירתיים בהיסטוריה של תנועת האסירים הלאומית הפלסטינית בשנים 1985-2015 196-210 (חיבור לקבלת תואר שלישי במדעי המדינה, המכון למחקר ערבי, קהיר 2015) (להלן: "חמדונה – ההיבטים היצירתיים").
- 11 חמדונה – ההיבטים היצירתיים, שם, 209-210.
- 12 שם.
- 13 בשנת 1979 שביטות האסירות בנווה תרצה; ובשנים 1972, 1973, 1976 שביטות רעב בכלא שקמה באשקלון.
- 14 יצוין, כי בעניין אבו דולה הודיעה המדינה בשנת 2012 לבג"ץ כי לא ניתן למצוא את גופתו, הגם אם יש בידיה אישור בדבר מותו משנת 1980 וכן את דוח נתיחת הגופה. על פי עמדת המדינה, ברוח הנתיחה מציין כי האסיר מצא את מותו לאחר אימון כושר גופני: בג"ץ 8792/10 דולה נ' מפקד כוחות צה"ל (החלטה מיום 26.2.13, פורסם בנבו).
- 15 ראו: שבתי בנדט ואילן זלאיט "סיפורם של האסירים ששבתו רעב ומתו במהלך הזנה בכפייה" אתר וואלה-חדשות 18.08.15 news.walla.co.il/item/2882735.
- 16 חמדונה – ההיבטים היצירתיים, לעיל ה"ש 10, בעמ' 200-202.
- 17 כך, למשל, בשנת 1994 מחו האסירים על הקריטריונים שהוצבו לשחרורם של 5000 אסירים במסגרת הסכם קהיר (עזה ויריחו תחילה) בין ישראל לרשות הפלסטינית. כך היה גם בשנת 1998 כאשר האסירים שבתו רעב במחאה על הכללתם של כ-150 אסירים פוליטיים במסגרת הסכם וואד-אד-אד-אד ערב בוואו של הנשיא קלינטון לישראל.
- 18 כך, למשל, השביתה שעליה הכריזו האסירים בשנת 1992, שכללה את רוב בתי הסוהר במדינה ונמשכה כ-15 ימים במחאה על תנאי כליאה, רשמה הישגים משמעותיים כגון סגירת אגף ההפרדה בכלא איילון, הגדלת זמני ביקורי המשפחות, הרשאה לקניית קופסאות שימורים, הכנסת פלטות חשמליות לתאים, מגע פיזי בין ההורים לילדים הקטינים ועוד. הישגים אלה נרשמו כהמלצות מטעם ועדת שאול לוי, שהוקמה במיוחד על מנת לבחון את תנאי כליאתם של האסירים הביטחוניים. לדיון בכנסת על אודות המלצת הוועדה משנת 1992, ראו: פרוטוקול הישיבה מס' 26 של הכנסת ה-13, (18.11.1992).

- knesset.gov.il/tql/knesset_new/knesset13/HTML_27_03_2012_06-21-01-PM/19921118@19921118022@022.html
- 19 ראו עביר בכר "דילמות ייצוג בהגנה על זכויות אסירים פלסטינים" מג'לת עדאלה אלאלכתרונייה (הירחון האלקטרוני של עדאלה) 59. (אפריל 2009). ראו עוד: Waleed Daka, *Consciousness Molded or the re-identification of Torture*, in THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL 234-253 (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011).
- יצוין כי מבין שביטות הרעב בשנת 2012, לפחות אחת מהן רשמה הישגים לא מבוטלים כגון הוצאת כלל האסירים הביטחוניים הנמצאים בתאי בידוד ושילובם עם יתר האסירים, חידוש ביקורי משפחות האסירים מעזה לאחר שאלה הופסקו מאז נפילתו בשבי של החייל גלעד שליט. ואולם גם השביתה בשנת 2012 הייתה סלקטיבית ולא התקיימה בכל בתי הסוהר.
- 20 Al-Hindi, לעיל ה"ש 8, בעמ' 34. בצד זאת אלי-הינדי מציין, כי העברתם התכופה של המנהיגים בין בתי הסוהר, השליכה לעתים הרעה על מהלך ההתגבשות הקולקטיבי בשל הריקנות שנוותרה לאחר עזיבתו של מנהיג כזה או אחר את בית הסוהר.
- 21 הארגונים הבולטים היו פת"ח, ג'יהאד אסלאמי, חמאס, החזית העממית לשחרור פלסטין והחזית הדמוקרטית.
- 22 כך למשל בשנת 1975 ציינו אסירים את יום השנה להקמת ארגון שחרור פלסטין. המהלך נתקל בתגובה אלימה מצד הנהלת בית הסוהר שכללה ירי גז מדמיע ואלימות פיזית ומילולית. ביום 11.02.1981 ציינו האסירים את יום הקמת ארגון החזית העממית וגם מהלך זה נתקל בתגובה אלימה מצד הנהלת בית הסוהר שכללה בידוד הנהגת האסירים. ראו: חמדונה – ההיבטים היצירתיים, לעיל ה"ש 10, בעמ' 196-210.
- 23 שגית יהושע "מאפייני אישיות של מנהיגי טרור בכלא" צוהר לבית הסוהר – עבירות ועונשים בישראל תאוריה ויישום 12, 104-116, (2009).
- 24 שירות בתי הסוהר, "אסירים ביטחוניים הכלואים בשירות בתי הסוהר" (2007). (2007). ips.gov.il/Items/05637/bitchonim_heb_2007.pdf
- 25 על הדואליות ביחס המשפטי של ישראל לאותם אסירים בהקשר המשפטי והפוליטי ראו, Lelsie Sebba, *Institutional Schizophrenia: The release of "Security Prisoners" in Israel*, in THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL 163-174 (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011).
- 26 שקד – האסירים הביטחוניים, לעיל ה"ש 10. יצוין, כי כיום הופסקו לימודי האסירים באוניברסיטה הפתוחה כחלק מצערי הענישה שהוטלו עליהם לאחר כישלון המאמצים לשחרורו של החייל השבוי (דאז) גלעד שליט. בית המשפט העליון אישר את ההחלטה. ראו גם דנג"ץ 204/13 צלאח נ' שירות בתי הסוהר, (החלטה מיום 14.04.15, פורסם נבו) (להלן: "דנג"ץ צלאח").
- 27 Al-Hindi, לעיל ה"ש 8, בעמ' 61.
- 28 למשל מניעת רכישת סוגי סבון חדשים וסגירות עם פילטר על מנת למנוע אפליה בין האסירים. בגדים חולקו בין כולם ללא קשר מי בעליהם. האסיר וליד דקה סיפר למחברת כי אף סוגיית הנשיקה עם בת הזוג במהלך הביקור זכתה לדיון ולהכרעה.
- 29 Al-Hindi, לעיל ה"ש 8, בעמ' 60.
- 30 ראו לדוגמה: ראפת חמדונה "החוויה הדמוקרטית של האסירים הפלסטינים בבתי הסוהר בישראל" אלאסראא (האסירים) 13.02.16 [.alasra.ps/ar//index.php?act=post&id=27819](http://alasra.ps/ar//index.php?act=post&id=27819)
- 31 אילנה (אילי) גולדברג בית סוהר: האתגר בניהול אנשים מאחורי הסורגים: דילמות מוסריות וניהוליות של כליאה 197-198 (2015).
- 32 International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Fourth Geneva Convention), (adopted on 12 August 1949), (entry into force 21 October 1950), Article 102

- International Committee of the Red Cross (ICRC), Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War (Third Geneva Convention), (adopted 12 August 1949) (entry into force 21 October 1950), Article 79 33
- וליד דקה **צריבת התודעה** (שם זמני) (עתיד להתפרסם ב־7/2016). 34
- אופי תפקידו ואופן בחירתו של הדובר מוסדרים בסעיף 6 לפקנ"צ 03.02.00 "כללים ביחס לאסירים ביטחוניים". יצוין כי בשנת 1984 פתחו האסירים הפלסטינים בשביתת רעב בדרישה להכיר במעמד נציגים מטעמם כדוברים. ראו לעיל ה"ש 24. 35
- בעת כתיבת שורות אלה תלוי ועומד הליך בבית המשפט העליון, שבו ביקש אסיר לשלבו באגף ביטחוני ניטראלי שאיננו מתווג לפי שיוך ארגוני: רע"ב 5754/15 חטיב נ' שב"ס (תלוי ועומד). המחברת מייצגת את האסיר בהליך הנ"ל. 36
- לעתים אין צורך לשאול, משום שמכתב האישום ניתן ללמוד על הארגון שאליו שייך האסיר או שפעל בשליחותו. 37
- החל משנת 2006 חלה עלייה במספרם של אסירים שביצעו עברות של מתן שירות עבור ארגון החיזבאללה הלבנוני וכאלה שניסו להצטרף לארגוני אסלאם קיצוניים כגון ג'בהת אל-נוסרה וארגון המדינה האסלאמית – דאעש. מדובר במספר אסירים לא רב, שאינו מצדיק פתיחת אגף ייחודי. אסירים אלה שובצו באחד מהאגפים האחרים ולא באגף ייעודי. 38
- רע"ב 2399/12 רופר נ' שירות בתי הסוהר (החלטה מיום 29.04.12, פורסם בנבו); רע"ב 8355/10 שורפי נ' שירות בתי הסוהר (החלטה מיום 06.10.11, פורסם בנבו). 39
- ראו, לדוגמה, בג"ץ 403/81 ג'אבר נ' המפקד הצבאי לאזור יהודה והשומרון, פ"ד לה (1981). ראו גם: Smadar Ben Natan, *Are There Prisoners in this War, in THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL* 149-162 (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011) 40
- פקנ"צ 04.05.00 "תהליך הגדרת אסיר ביטחוני": www.ips.gov.il/Uploads/Commands/PDF/100.pdf 41
- על פי הוראת הפקנ"צ הנ"ל, הגדרת האסירים כביטחוניים נועדה להקל על הניהול התקין של מתקני הכליאה על ידי החזקת אותם אסירים בנפרד. הגדרתו של אסיר כביטחוני מביאה בחשבון את טיב וטבע העברה ואת המניע לביצועה. על פי הוראת הפקודה, אסיר ביטחוני הוא אסיר אשר נחשד, הואשם או הורשע בגין ביצוע עברה שעל פי טיבה או נסיבותיה היא עברה ביטחונית או בגין עברות שמניען לאומני; או אסיר שניתנה לגביו חוות דעת של שירות הביטחון הכללי (השב"כ) המעידה על מסוכנות ביטחונית הנשקפת ממעשיו. ההגדרה כוללת גם את מי שהורשע או נאשם במעשה שהייתה בו אפשרות ממשית למתן שירות לארגון טרור או לאדם שרצה לפגוע בביטחון המדינה, גם אם המעשה נעשה מתוך עצימת עיניים או מתוך אדישות לסיכון שהמעשה יצר או יכול היה ליצור לביטחון המדינה. הגדרת האסיר הפלסטיני כביטחוני מעוררת כמה שאלות משפטיות פילוסופיות ואף פוליטיות. להרחבה בנושא זה ראו ענת מטר "עניינה הפנימי של ישראל": הפלסטינים אסירי-ציון" מג'לת עדאלה אלאלכתרוניה (הירחון האלקטרוני של עדאלה) 59 (אפריל 2009). המאמר מבוסס על הרצאה ביום עיון שנערך באוניברסיטת תל אביב בשנת 2007; וליד דקה "פוליטים או ביטחוניים" מג'לת עדאלה אלאלכתרוניה (גיליון עדאלה האלקטרוני) 24 (אפריל 2006); עביר בכר "הגדרת האסירים הפלסטינים בבתי הכלא בישראל" אסירים ביטחוניים' – סמנטיקה ביטחונית להסוואה של פרקטיקה פוליטית" *מחברות עדאלה* 8, 57 (אביב 2009) Alon Harel, *Who is security Prisoner and Why? An Examination of the Legality of Prison Regulations Governing Security Prisoners, in THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL* 37-43 (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011)) 42
- פקנ"צ 03.02.00 "כללים ביחס לאסירים ביטחוניים". 42
- ע"א 1076/95 מ"נ' קונטאר, פ"ד נ(4), 492, 501-500 (1996) (להלן: "עניין קונטאר") השופט זמיר כותב, תוך כדי מתן הצדקה ליחס נפרד ומחמיר כלפי אסירים ביטחוניים ש"ברוב המקרים הם [אסירים

- ביטחוניים] משתייכים לארגונים בלתי-חוקיים [...] וקיים חשש שהקשר בין האסיר לבין הארגון קיים ועומד גם בתקופת המאסר" (בעמ' 500).
- 44 סעיף 4ב לפקנ"צ 03.02.00 "כללים ביחס לאסירים ביטחוניים". יצוין, כי לבר מעניין ההגבלות, פקודה זו מסדירה עניינים רבים כגון האופן שבו יתקבל אסיר ביטחוני לבית הסוהר, תנאי אחזקתם של אסירים ועצורים ביטחוניים, תנאי העברתם בין אגפים שונים ובין בתי הסוהר, קיום מצוות דת; קיום פעילות חינוך; משלוח צילומי אסירים וקבלת סרטי וידאו, טיפול בתלונות האסירים הביטחוניים ובעתירותיהם; אספקת מזון, ציוד ומוצרים אחרים שיסופקו להם ועוד.
- 45 רע"ב 6002/02 סרסאוי נ' שב"ס, (החלטה מיום 24.12.02, פורסם בנבו).
- 46 תיקון מס' 42 לפקודת בתי הסוהר [נוסח חדש], התשל"ב-1971 מיום 14.05.2012 מבחין בין תושבי המדינה ואזרחיה לבין זרים בנוגע לחובה לשקול שילוב בתכניות שיקום בבית הסוהר. לכאורה, על פי אותו תיקון, נציב שב"ס מחויב לבחון אופציות לשילוב בתכניות שיקום וטיפול באסירים שהם תושבי המדינה ואזרחיה ללא קשר לסיווגם בבית הסוהר. בפועל, שב"ס לא עושה דבר בנדרון ועד כה טרם נבנה מערך שיקום המתאם לאסירים הביטחוניים.
- 47 בג"ץ 2245/06 דוברין נ' שירות בתי הסוהר (החלטה מיום 13.06.06, פורסם בנבו), פסקה 14 להחלטת כב' הש' פרוקצ'יה (להלן: "עניין דוברין"); רע"ב 4251/99 שוכרי נ' שירות בתי הסוהר (החלטה מיום 01.11.99, פורסם בנבו) (להלן: "עניין שוכרי").
- 48 עניין קונטאר, לעיל ה"ש 43.
- 49 עניין שוכרי, לעיל ה"ש 47.
- 50 דנג"ץ סלאח, לעיל ה"ש 26.
- 51 רע"ב 6956/09 יונס נ' שב"ס (החלטה מיום 07.10.10, פורסם בנבו) (להלן: "עניין יונס"). בתוך כך, הודגש בפסיקה, כי יש להיזהר מהיסחפות יתר בהגבלת זכויות האסירים שלא מטעמים ענייניים בלבד, אלא מרצון לנקום את מעשי האסירים באמצעות הגבלת תנאי כליאתם. שכן כל הגבלה על תנאי מחייתו של האסיר המבקשת להוסיף על מידת העונש שנגזר עליו, פסולה ומהווה חריגה מסמכות. ראו עניין דוברין, לעיל ה"ש 47, פסקה 3 לדברי כב' הש' ג'ובראן, פסקה 3 להחלטתו של השופט סלים ג'ובראן.
- 52 בג"ץ 221/80 דרוויש נ' שב"ס, פ"ד לה (1) 536 (1980). (להלן: "עניין דרוויש").
- 53 כיום כלל האסירים זכאים למיטה, למעט חשודים בעברות ביטחון הנמצאים בשלב של מעצר ימים. ראו בג"ץ 4634/04 רופאים לזכויות אדם, פ"ד סב (1), 762 (2007).
- 54 עניין דרוויש, לעיל ה"ש 52, עמ' 544.
- 55 עע"א (מחוזי-נצרת) 609/08 דקה נ' שב"ס (החלטה מיום 21.09.09, פורסם בנבו). מחברת מאמר זה ייצגה את האסיר.
- 56 סעיף 4ב (1) ו-(2) לפקנ"צ 03.02.00 "כללים ביחס לאסירים בטחוניים". הסעיף הזה תוקן לאחר האינתיפאדה השנייה.
- 57 שם.
- 58 בעניין יונס הגישו אסירים ביטחוניים פלסטינים אזרחי המדינה, בקשת רשות ערעור כנגד שב"ס, שבה ביקשו לבטל את סעיף החריג הנ"ל (סעיף 4ב (1) ו-(2) לפקנ"צ 03.02.00) בהיותו בלתי-חוקתי. נטען כי הסעיף הנ"ל, השולל ביקורי משפחה מדרגה שנייה, פוגע בזכות האסירים לחיי משפחה באופן בלתי-חוקי, בין היתר, נוכח היותו מעוגן בחקיקת משנה ולא בחקיקה ראשית בניגוד לדרישת החוקיות שלפי סעיף 8 לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. עוד טענו העותרים, כי שני התנאים המצטברים הופכים את הוראת סעיף 4ב הנ"ל להוראה בלתי-סבירה. בית המשפט דחה את טענת האסירים בנוגע לחוקתיות הסעיף הנ"ל, אך קיבל את בקשת רשות הערעור בנוגע לטענות אחרות שהם העלו, שעסקו בנטל המוטל עליהם להראות כי אכן ניתקו מגע עם הארגון העוין.
- 59 לדוגמה, לעתים מחזירים האסירים ארוחות כאות הזדהות וסולידריות עם אסיר שובת רעב בגין עניין אישי.

- 60 מדי שנה בשנה ביום 17 בחודש אפריל מחזירים האסירים הפלסטינים את ארוחותיהם לציון יום האסיר הפלסטיני.
- 61 ברע"ב 3725/13 אסעד נ' משטרת ישראל (החלטה מיום 04.08.13, פורסם בנבו) התייחס כב' הש' רובינשטיין לטענת האסיר, כי השתתפותו בהחזרת ארוחות נבעה מחובת הציות להחלטות הנהגת האסירים המוטלת על כל אסיר. האסיר ביקש לא לראות בהשתתפותו בהחזרת הארוחות כעברה משמעתית המצדיקה שלילת חופשותיו. השופט דחה את מבוקשו של האסיר. בהתייחסו לטענת "חובת הציות", הציע השופט כי האסיר ייפגש עם הנהלת בית הסוהר ויעלה את מבוקשו בפניהם "מובן כי בידו – בלא שאנקוט עמדה – להסביר לגורם מתאים בעל בכירות בשב"ס, כגון מפקד בית הסוהר, את 'חובת הציות' ל'מנהיגות' האגפית ולבקש את שיבוקש בהקשר זה, והמחליטים יחליטו; אך אין מקום להתערבות לעת הזאת בהחלטות שירות בתי הסוהר ובית המשפט קמא" שם, פסקה ז' להחלטה.
- 62 להרחבה בעניין ראו Maya Rosenfeld, *The Centrality of the Prisoners' Movement to the Palestinian Struggle against the Israeli Occupation: A Historical Perspective*, in THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL 3-24 (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011).
- 63 משיחות עם האסיר וליד דקה עולה, כי לדעתו ההיחלשות בלטה במיוחד לאחר האינתיפאדה השנייה כמעשה מכונן מצד שב"ס. אחרים סבורים כי הקרע בין חמאס לפת"ח בשנת 2006 הביא לסדר גודל בתנועת האסירים ולפיצול כוחות, והשליך במישורין על יכולת ההתארגנות בקרב האסירים; דברים שמסר החוקר עבד אל-נאסר פרואנה לעיתון אל-קודס מהם עולה עניין השלכת הסכסוך בין חמאס ופת"ח על מאבקם הקולקטיבי של האסירים. אתר אל קודס 17.04.16. alquds.com/articles/1460905888610266100.
- 64 ראו Leslie Sebba, *Institutional Schizophrenia: The release of "Security Prisoners" in Israel*, in THREAT: PALESTINIAN POLITICAL PRISONERS IN ISRAEL 163-174 (Abeer Baker & Anat Matar Eds., 2011).
- 65 שחרור אסירים השפטים לפחות משישה חודשים הוא בסמכותה של נציבת שירות בתי הסוהר. ועדת השחרורים מוסמכת לדון בענייניו של כל מי ששפוט למעלה משישה חודשים.
- 66 לקריאה נוספת בעניין הנטל שמצופה מאסיר ביטחוני לעמוד בו בבואו לבקש שחרור מוקדם, ראו מקרה מעניין שנידון בבית המשפט העליון בעניינו של האסיר נאאל סלהב: רע"ב 5555/14 סלהב נ' ועדת השחרורים (החלטה מיום 08.12.08, פורסם בנבו).
- 67 אסירים תושבי המדינה הפסיקו לבקש מפגש עם נציגי הרשות לשיקום האסיר, מתוך ידיעה מראש כי בקשתם לקבל סיוע תדחה. השימוש בתכניות שיקום פרטיות בקרב אותם אסירים שכיח במיוחד. לטענת הרשות לשיקום האסיר, תכנית שיקום בקהילה איננה אפקטיבית כאשר אין רצף טיפולי בין בית הסוהר לקהילה. הדברים עלו בשיחות רבות שקיימה מחברת המאמר עם נציגים שונים מהרשות לשיקום האסיר.
- 68 מרכז "אלאמל" מכין תכניות שיקום פרטיות עבור פלסטינים תושבי ישראל ועבור אלה שמחוץ לגבולות המדינה. בעקבות תופעת התכניות הפרטיות הללו הוציא פרקליט המדינה שי ניצן הנחיה גורפת השוללת מהאסיר הביטחוני את האפשרות להיעזר בתכנית שיקום פרטית. בית המשפט העליון פסל את ההוראה הנ"ל בשל פגיעתה בזכותם של האסירים להליך הוגן בפני ועדות השחרורים. רע"ב 4644/15 ראעי נ' שב"ס (החלטה מיום 15.06.16, פורסם בנבו).
- 69 חידוש ביקורי משפחות האסירים תושבי עזה, נעשה רק לאחר מאבק האסירים וזאת לאחר שבג"ץ סירב להתערב בהחלטה להפסיק את ביקורי המשפחות. ראו בג"ץ 5268/08 ענבר נ' אלון פיקוד דרום (החלטה מיום 09.12.09, פורסם בנבו).
- 70 בין השנים 2004-2011 היו שביתות רעב נקודתיות בכמה בתי סוהר שלא זכו לגיבוי מיתר בתי הסוהר, ועל כן אינני רואה בהן שביתות המוניות.

- 71 לדעת החוקר עבד אלנאסר פראואנה, בשנים 2012-2016 פתחו 50 אסירים בשביתות רעב פרטניות, רובם שבתו בגין מעצרים המנהלי. "השביתה של האסירים משקפת את הפיצול הפלסטיני הפנימי" אתר אל קודס 17.04.16 alquds.com/articles/1460905888610266100.
- 72 נתוני ארגון בצלם מראים כי בשנים 2013-2015 חלה עלייה במספרם של העצירים המנהליים, ראו: "נתונים על מעצר מנהלי בשטחים" (05.09.16) www.btselem.org/hebrew/administrative_detention/ statistics.
- 73 רע"ב 5278/14 זועבי נ' שירות בתי הסוהר (החלטה יום 28.04.15, פורסם בנבו). מחברת מאמר זה ייצגה את האסיר בהליך הנ"ל.
- 74 שם, פסקה ד להחלטת כב' הש' רובינשטיין.
- 75 ההחלטות הניתנות על ידי בתי המשפט מגוונות, אולם לרוב אינן מתערבות בקביעה להיכן לשייך אסיר. ראו רע"ב 3770/14 ח'רובה נ' שירות בתי הסוהר (החלטה מיום 31.12.14, פורסם בנבו); רע"ב 6395/15 ח'רובה נ' שירות בתי הסוהר (החלטה מיום 10.02.16, פורסם בנבו); עעת"א 50006-03-15 אלקאדי נ' שב"ס (החלטה מיום 30.06.15, לא פורסם).
- 76 לקריאה נוספת בעניין השפעת השימוש בשיח הזכויות כמנגנון שמסייע לפיצול החברה הפלסטינית בבית הסוהר ראו Hedi Viterbo, *Rights as a Divide- and-Rule Mechanism: Lessons from the Case of Palestinians in Israeli Custody*, **Law & Social Inquiry** (Forthcoming-2016) http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2838717.